

ادله معنوی حاکم بر اثبات جرم در پرتو اصول شرعی و اخلاق قضایی

۱. امین امیریان فارسانی: استادیار گروه حقوق، دانشکده علوم انسانی، مجتمع آموزش عالی گناباد، گناباد، ایران
۲. امیرشایان هاشمیان: دانشجوی کارشناسی ارشد، گروه حقوق کیفری و جرم شناسی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران
۳. الناز چلونگر: گروه حقوق، واحد اصفهان، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران

* ایمیل نویسنده مسئول: amirian_farsani@gonabad.ac.ir

چکیده

نظام ادله اثبات جرم در حقوق کیفری ایران متأثر از فقه امامیه، مبتنی بر رویکردی مختلط است که در آن، هم ادله منصوص شرعی و قانونی و هم علم قاضی نقش اساسی در کشف حقیقت ایفا می‌کنند. با پیشرفت علوم و فناوری‌های نوین، ادله‌ای همچون نظریه کارشناسی، پزشکی قانونی، انگشت‌نگاری ژنتیکی و صداشناسی، به‌عنوان ابزارهای نوظهور اثبات جرم مطرح شده‌اند که غالباً در قالب امارات قضایی، موجبات تحقق علم قاضی را فراهم می‌سازند. مسئله اصلی این پژوهش، تبیین جایگاه و حجیت ادله معنوی و علمی نوین در پرتو موازین فقهی و اخلاق قضایی، با تأکید بر تفکیک حق‌الله و حق‌الناس است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که در حق‌الناس، علم قاضی ماهیتی طریقی داشته و کشف واقع از هر طریق متعارف و متقن، از جمله ادله نوظهور، با اصول شرعی و اخلاقی سازگار است؛ در حالی که در حق‌الله، ادله اثبات جرم غالباً دارای موضوعیت بوده و التزام به ادله منصوص، به‌ویژه با لحاظ اصل تخفیف و ستر، اولویت دارد. نتیجه آنکه به‌کارگیری ادله علمی نوین، مادام که منجر به یقین عرفی و اقناع وجدانی قاضی شود، نه تنها مغایر با شریعت و اخلاق قضایی نیست، بلکه در راستای تحقق عدالت کیفری و صیانت از حقوق اشخاص قرار می‌گیرد.

کلیدواژه‌گان: ادله اثبات جرم؛ علم قاضی؛ ادله معنوی؛ فقه امامیه؛ حقوق کیفری ایران؛ اخلاق قضایی

شبهه استناددهی: امیریان فارسانی، امین، هاشمیان، امیرشایان، و چلونگر، الناز. (۱۴۰۷). ادله معنوی حاکم بر اثبات جرم در پرتو اصول شرعی و اخلاق قضایی. *شریعت، فلسفه و اخلاق*، ۶(۲)، ۱۷-۱.

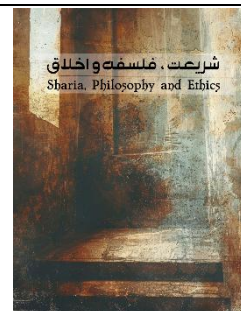
تاریخ ارسال: ۷ بهمن ۱۴۰۴

تاریخ بازنگری: ۴ اردیبهشت ۱۴۰۵

تاریخ پذیرش: ۱۲ اردیبهشت ۱۴۰۵

تاریخ چاپ اولیه: ۱۹ اردیبهشت ۱۴۰۵

تاریخ چاپ نهایی: ۱ تیر ۱۴۰۷

© ۱۴۰۷ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به‌صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

Spiritual Evidence Governing the Proof of Crime in Light of Sharīʿa Principles and Judicial Ethics

1. Amin Amirian Farsani*: Assistant Professor, Department of Law, Faculty of Humanities Sciences, University of Gonabad, Gonabad, Iran
2. Amirshayan Hashemian: MA student, Department of Criminal Law and Criminology, Shahid Ashrafi Isfahani University, Isfahan, Iran
3. Elnaz Chelongar: Department of Law, Isf.C., Islamic Azad University, Isfahan, Iran

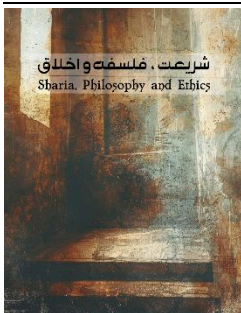
*Corresponding Author's Email: amirian_farsani@gonabad.ac.ir

Abstract

The system of evidentiary proof in Iranian criminal law, influenced by Imami jurisprudence, is based on a hybrid approach in which both explicitly prescribed sharīʿa and statutory evidence, as well as the judge's knowledge, play a fundamental role in the discovery of truth. With the advancement of science and emerging technologies, forms of evidence such as expert opinions, forensic medicine, genetic fingerprinting, and forensic phonetics have been introduced as modern tools for proving crime; these typically operate within the framework of judicial presumptions and contribute to the formation of the judge's knowledge. The central issue of this study is to clarify the status and probative value of spiritual and modern scientific evidence in light of jurisprudential standards and judicial ethics, with particular emphasis on the distinction between ḥaqq Allāh (rights of God) and ḥaqq al-nās (rights of individuals). The findings indicate that in matters concerning ḥaqq al-nās, the judge's knowledge has a methodological (instrumental) nature, and the discovery of factual truth through any customary and reliable means—including emerging forms of evidence—is compatible with sharīʿa principles and ethical standards. By contrast, in matters pertaining to ḥaqq Allāh, evidentiary rules are predominantly substantive in nature, and adherence to explicitly prescribed forms of proof—especially in light of the principles of mitigation and concealment—takes precedence. Accordingly, the use of modern scientific evidence, insofar as it leads to customary certainty and the judge's inner conviction, is not only consistent with sharīʿa and judicial ethics but also serves the realization of criminal justice and the protection of individual rights.

Keywords: *Evidence of crime; Judge's knowledge; Spiritual evidence; Imami jurisprudence; Iranian criminal law; Judicial ethics*

How to cite: Amirian Farsani, A., Hashemian, A., & Chelongar, E. (2028). Street Art—in the City—Banksy as a Machine for the Spiritual Evidence Governing the Proof of Crime in Light of Sharīʿa Principles and Judicial Ethics. *Sharia, Philosophy and Ethics*, 6(2), 1-17.

Submit Date: 27 January 2026

Revise Date: 24 April 2026

Accept Date: 02 May 2026

Initial Publish Date: 09 May 2026

Final Publish Date: 21 June 2028

© 2028 the authors. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

Extended Abstract

The proof of crime constitutes one of the most sensitive and normatively charged stages of criminal adjudication, as it directly mediates between the discovery of factual truth and the preservation of fundamental legal, moral, and religious values. In the Iranian legal system, which is deeply grounded in Imami jurisprudence, evidentiary rules are not conceived merely as technical instruments for fact-finding but as value-laden mechanisms closely connected to principles such as the presumption of innocence, precaution in matters of life, honor, and bodily integrity, the rule of avoidance of punishment in cases of doubt (qa' idat al-dar'), the principle of concealment (sitr), and respect for human dignity. Within this framework, any expansion or reinterpretation of evidentiary methods inevitably raises jurisprudential and ethical questions. Contemporary criminal justice, however, increasingly relies on scientific and technological tools—such as forensic medicine, expert opinions, DNA profiling, and forensic phonetics—which were unknown at the time of classical juristic formulations. The central challenge addressed in this study is how these modern and “spiritual” (non-textually prescribed) forms of evidence can be situated within the mixed evidentiary system of Iranian criminal law without undermining Sharī'a principles and judicial ethics, particularly through a careful distinction between haqq al-nās (rights of individuals) and haqq Allāh (rights of God). The analysis builds on the view that while traditional evidentiary forms retain normative significance, the dynamic objectives of justice necessitate a principled engagement with emerging evidentiary technologies (1).

A foundational step in this inquiry is the conceptual clarification of “evidence” (dalīl), both linguistically and technically. Linguistically, dalīl denotes guidance and indication, implying a sign that leads the mind from the known to the unknown (2). In its technical sense, particularly in logic and legal theory, evidence refers to that by which the existence or non-existence of a fact is inferred. Importantly, legal evidence does not require absolute philosophical certainty; rather, it operates within the realm of customary and rational certainty recognized by ordinary reasoners. This distinction explains why forms of evidence such as confession or testimony, though fallible in strict epistemological terms, are treated as decisive in law due to their customary probative force (3). Consequently, the classical dichotomy between conclusive (qaṭ'i) and presumptive (ẓannī) evidence must be understood in a legal–customary sense rather than a purely philosophical one, as an overly rigid epistemic standard would render nearly all legal proof merely speculative (4). This approach opens conceptual space for modern scientific indicators, which often generate a high degree of customary certainty comparable to, or even exceeding, traditional evidentiary forms.

The study further develops a systematic typology of evidence based on source, function, and role in adjudication. From the perspective of origin, evidence may be personal (emanating from parties or third persons), legal (established directly by the legislator), or judicial (arising from the judge's investigative actions) (5). Functionally, a crucial distinction exists between subject-based evidence (proving the factual basis of a claim) and rule-based evidence (establishing the legal norm governing that fact), the latter falling outside the scope of evidentiary proof and within the judge's interpretive duties. Another significant classification differentiates between evidentiary forms that require active judicial verification (iḥrāzī) and those that rely on reports of past events (ikhbārī), a distinction that clarifies the limits of judicial initiative and preserves procedural impartiality. Finally, with respect to their role in proof, evidence may be primary (such as confession and testimony), securing or documentary (such as written instruments), or supplementary (including presumptions, expert opinions, and local investigations). Although supplementary evidence is traditionally considered secondary, the analysis emphasizes that in cases of conflict, scientifically grounded expert evidence may outweigh even primary forms when it generates stronger rational certainty, thereby challenging rigid hierarchical models of proof (6).

At the core of the discussion lies the doctrine of the judge's knowledge ('ilm al-qāḍī) and its evidentiary authority in Imami jurisprudence and Iranian statutory law. Contemporary Iranian criminal law, particularly Articles 211 to 213 of the Islamic Penal Code of 2013, defines the judge's knowledge as certainty derived from clear and reliable evidentiary indications and accords it a superior probative status. Jurists have long debated whether such knowledge possesses intrinsic evidentiary value or merely serves as a pathway to truth. The dominant view in Imami

jurisprudence affirms the binding authority of the judge's knowledge, especially in matters of ḥaqq al-nās, while exhibiting greater caution in ḥaqq Allāh due to the ethical imperatives of leniency and concealment (11, 12). Modern legal theory further distinguishes between moral or inner conviction (iqnā' wijdānī) and legal conviction (iqnā' qānūnī), underscoring that judicial certainty must be both subjectively persuasive and objectively grounded in lawful procedures (7, 10). This framework allows scientific and technical findings to function as legitimate foundations of judicial certainty, provided they are transparently reasoned and procedurally safeguarded.

Building on these theoretical premises, the article examines prominent examples of modern scientific evidence, with particular attention to forensic medicine, DNA profiling, and forensic phonetics. Forensic medical expertise has become indispensable in determining cause of death, bodily injury, and temporal aspects of criminal conduct, often correcting or supplementing unreliable testimonial evidence. DNA profiling, in particular, represents a paradigmatic case of scientific evidence capable of producing near-conclusive customary certainty in identifying perpetrators or exonerating the innocent. Comparative experiences demonstrate its decisive role in correcting wrongful convictions and enhancing criminal accuracy (14, 15). Nevertheless, its use raises concerns regarding bodily integrity, privacy, and the prohibition against compelling self-incrimination. Juristic and legal opinions diverge on whether compulsory sampling violates personal inviolability, with some emphasizing consent and others prioritizing collective security and justice (6, 16). A balanced approach, endorsed by many contemporary scholars, recognizes the permissibility of such methods under strict legal oversight, proportionality, and limitation to evidentiary purposes, thereby aligning scientific efficacy with ethical restraint (13). Similar considerations apply to forensic phonetics and electronic evidence, which increasingly assist courts in both conviction and acquittal by providing objective corroboration.

In conclusion, the study demonstrates that the evidentiary system of Iranian criminal law embodies a genuinely mixed model, integrating prescribed Sharī'a-based proofs with a reasoned reliance on the judge's knowledge. Modern scientific and spiritual forms of evidence are not inherently incompatible with Islamic jurisprudence or judicial ethics; rather, their legitimacy depends on their capacity to generate reliable customary certainty and to operate within the moral architecture of criminal justice. The principled distinction between ḥaqq al-nās and ḥaqq Allāh remains decisive: in the former, evidentiary methods are instrumental pathways to truth, while in the latter, they are constrained by substantive ethical considerations. When appropriately regulated, scientific evidence not only strengthens accuracy and fairness but also reinforces core Islamic principles such as justice, human dignity, and the avoidance of wrongful punishment.

بات جرم، به‌عنوان یکی از حساس‌ترین مراحل دادرسی کیفری، نقشی بنیادین در تحقق عدالت، صیانت از حقوق اشخاص و حفظ نظم عمومی ایفا می‌کند. این مرحله، بیش از هر بخش دیگر از فرآیند دادرسی، در معرض تعارض میان کشف حقیقت از یک‌سو و رعایت موازین شرعی، اخلاقی و انسانی از سوی دیگر قرار دارد. در نظام حقوقی ایران که بر مبانی فقه امامیه استوار است، ادله اثبات جرم صرفاً ابزارهای فنی برای احراز وقوع بزه نیستند، بلکه واجد بار ارزشی و هنجاری بوده و ارتباطی وثیق با اصولی همچون اصل برائت، قاعده احتیاط در دماء و فروج، قاعده درء، اصل ستر و کرامت انسانی دارند. از این رو، هرگونه توسعه یا تفسیر در حوزه ادله اثبات جرم، ناگزیر باید در چارچوب شریعت و اخلاق قضایی مورد ارزیابی قرار گیرد.

نظام ادله اثبات جرم در حقوق کیفری ایران، نظامی مختلط است که در آن، ادله منصوص شرعی و قانونی در کنار علم قاضی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین مبانی صدور حکم پذیرفته شده‌اند. قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ با تصریح بر حجیت علم قاضی و تعریف آن به‌عنوان «یقین حاصل از مستندات بین در پرونده»، جایگاه این نهاد را بیش از پیش تقویت کرده و آن را در زمره قوی‌ترین ادله اثبات جرم قرار داده است. این تحول تقنینی، نشان‌دهنده تمایل قانون‌گذار به پذیرش نقش فعال قاضی در کشف حقیقت، در عین پایبندی به ضوابط شرعی و قانونی است.

در همین راستا، پیشرفت علوم جنایی و ظهور فناوری‌های نوین اثبات جرم، از جمله پزشکی قانونی، نظریه‌های تخصصی کارشناسی، انگشت‌نگاری ژنتیکی (DNA)، ادله الکترونیکی و صداشناسی، افق‌های تازه‌ای را در فرآیند حقیقت‌یابی گشوده است. این ادله که غالباً در قالب امارات قضایی عمل می‌کنند، می‌توانند نقش مؤثری در ایجاد علم و اقناع وجدانی قاضی ایفا نمایند. با این حال، بهره‌گیری از این ابزارها، به‌ویژه در جرایم حساس، پرسش‌های جدی فقهی و اخلاقی را در خصوص حدود مشروعیت، میزان حجیت و نسبت آن‌ها با حقوق متهم و اصول شرعی مطرح می‌سازد.

مسئله محوری آن است که آیا ادله معنوی و علمی نوین، در چارچوب فقه امامیه، از حجیت شرعی برخوردارند و آیا می‌توان میان اعتبار آن‌ها در حق الناس و حق الله تفکیک قائل شد. در حالی که در حق الناس، کشف واقع و احقاق حق، ماهیتی طریقی داشته و استفاده از هر طریق متعارف و متقن برای نیل به حقیقت، با موازین شرعی و اخلاقی سازگار به نظر می‌رسد، در حق الله، به سبب غلبه جنبه عبادی، اصل تخفیف، و اهتمام شارع به ستر و دفع مجازات، پایبندی به ادله منصوص و محدودیت در توسعه طرق اثبات، اهمیت ویژه‌ای می‌یابد.

این پژوهش با رویکردی تحلیلی-فقهی و با تکیه بر منابع فقه امامیه و قوانین کیفری ایران، درصدد تبیین جایگاه علم قاضی و ادله معنوی در نظام ادله اثبات جرم است و می‌کوشد ضمن بررسی مبانی، حدود و مصادیق ادله نوظهور، نسبت آن‌ها را با شریعت، اخلاق قضایی و تفکیک حق الله و حق الناس روشن سازد. هدف نهایی، ارائه تحلیلی است که هم پاسخ‌گوی نیازهای دادرسی نوین باشد و هم با اصول بنیادین عدالت کیفری در فقه اسلامی تعارضی نداشته باشد.

اما اینکه ادله غیرمنصوص (ادله معنوی) می‌توانند خود دلیلی مستقل به حساب آمده و مثبت دعوا تلقی گردند یا نه، موضوع تحقیق حاضر است. در محاکم قضایی مجموعاً دو نوع رویکرد را می‌توان در مواجهه با ادله اثبات دعوا شاهد بود، یکی اینکه محاکم پایبند به ادله سنتی (ادله اصلی) اثبات جرم و دعوا باشند و قائل به امکان توسعه مصادیق ادله منصوص (بینه، اقرار و سوگند) نباشند و یا اینکه با گسترده فرض کردن مصادیق ادله اثبات جرم و دعوا، ابزار و روش‌های علمی اثبات جرم را جزو مصادیق ادله تکمیلی (قرائن و امارات قضایی) قابل اعتنا به حساب آورند؛ دیدگاه اخیر تقریباً فصل مشترک دیدگاه دانایان فقه و حقوق است که برخی میان حق الناس و حق الله بودن موضوع جرم و دعوا تفاوت قائل شده و ادله

نوظهور را در حق الناس حجت و در حق الله نا معتبر می دانند و بر همین اساس حجیت علم قاضی را نیز متأثر از حقوق مذکور می شمارند (1). نگارنده نیز با صواب دانستن این قول، به تقویت نظریه اخیر پرداخته، که امیدوار است به قول نزدیک به صواب دست یافته باشد.

تعریف لغوی دلیل

دلیل واژه‌های عربی است که از فعل ثلاثی مجرّددل «یدلّ دلّاله» مشتق شده و بر وزن «فعلیل» و به معنای فاعل می باشد (2). بنابراین دلیل به معنای «دال»، و به معنای راهنما، رهنمون شونده، دلالت کننده و هدایت کننده می باشد. جمع مکسر دلیل، ادله می باشد.

تعریف اصطلاحی دلیل

معنای اصطلاحی دلیل نیز از معنای لغوی آن چندان دور نیفتاده است. جایگاه اصلی بحث دلیل، علم منطق می باشد. طبق نظر علمای منطق، دلیل عبارت است از شیئی که از وجود آن پی به وجود شیئی دیگر می بریم. در زبان رایج نیز این معنای منطقی کاربرد فراوانی دارد. هر چند عوام گاهی دلیل را به معنای مترادف با علت نیز استعمال میکنند، اما علت و دلیل همیشه کاملاً منطبق بر یکدیگر نیستند. (شمس، ۱۳۹۳، ۱۹۸) زیرا در علم منطق و نیز در بحث ادله اثبات دعوا، هم علت و هم معلول می توانند دلیل محسوب شوند. مانند موردی که ما از وجود معلول (دود) به وجود علت (آتش) آگاه می شویم و یا برعکس، از وجود علت (خورشید) پی به وجود معلول (روشنایی) می بریم. بنابراین دلیل اعم از علت می باشد و می تواند یا علت و یا معلول باشد.

اقسام دلیل

در متون حقوق جزا از این قسمت بحث کمتری شده است، اما با توجه به اهمیت بحث در تحقیق نگارنده تفصیل بیشتری را بدان اختصاص داده است. ادله اثبات دعوا را می توان به اعتبارات مختلف مورد تقسیم بندی قرار داد. تقسیم بندی اقسام دلایل و شناخت آثار آن فوائد بسیاری دارد و در برخی موارد نیز ضروری است.

اقسام دلیل به اعتبار میزان دلالت آن: دلیل قطعی و دلیل ظنی

دلیل به اعتبار میزان دلالت می تواند قطعی و یا ظنی باشد. اما مقصود از دلیل قطعی چیست و آیا دلیل قطعی وجود خارجی دارد یا خیر؟ در پاسخ می توان گفت که قطعیت دلیل از دو دیدگاه قابل بحث است: اول از دیدگاه فلسفی و منطقی صرف و دوم از دیدگاه حقوقی. از دیدگاه فلسفی، دلایل قطعی بسیار نادرند و حتی با فرض امکان شناخت عالم و قطعی بودن دلالت محسوسات و تجربیات ما بر واقع، باز به سختی می توان در بحث ادله اثبات دعوا از دلالت قطعی و یقینی به معنای فلسفی و منطقی آن سخن گفت، چرا که به هیچ دلیلی به طور قطع نمی توان اعتماد کرد. به عنوان مثال، اقرار که به عنوان یکی از دلایل بسیار مهم و قطع آور مطرح می باشد، از دیدگاه فلسفی و منطقی موجب قطع نیست، زیرا این احتمال وجود دارد که این اقرار بر خلاف واقع باشد. اما از دیدگاه حقوقی مقصود از قطعیت دلیل، قطعیت عرفی آن می باشد بنابراین هر دلیلی را که افراد متعارف جامعه قطعی قلمداد نمایند دلیل قطعی محسوب می شود (3). به عنوان مثال افراد متعارف جامعه شهادت دو فرد عادل را بر امری، دلیل صحت آن می دانند و یا اقرار فرد علیه خویش را معتبر و نافذ می دانند، زیرا اعتقاد دارند که هیچ فرد عاقلی به دروغ علیه خویش اقرار نمی کند.

با توضیحات فوق مشخص می شود که اغلب ادله ای که ما در بحث ادله اثبات دعوا با آن مواجه هستیم از دیدگاه عرفی حقوقی ادله قطعی هستند؛ پس تقسیم ادله به قطعی و ظنی با توجه به ملاک فلسفی و منطقی درست نیست، زیرا در صورت اعمال چنین ملاکی تقریباً تمام ادله اثبات دعوا،

ظنی قلمداد می‌شوند لذا توجه به ملاک عرفی است که در علم حقوق امارات را ادله ظنی قلمداد می‌نمایند و اقرار، اسناد، شهادت و سوگند را در ردیف ادله قطعی ذکر میکنند، گرچه در قطعی بودن یا نبودن سوگند نیز با قاطعیت نمی‌توان اظهار نظر کرد (4). اما نگارنده امارات قضایی را که بعداً خواهد آمد از مصادیق علم عادی و قطع عرفی می‌داند.

اقسام دلیل به اعتبار منشا آن: دلیل شخصی (داخلی و خارجی)، دلیل قضایی و دلیل قانونی

دلیل را با توجه به منشا آن می‌توان به چهار دسته تقسیم نمود: منشا دلیل، یا اشخاص می‌باشند که در این صورت می‌توانیم این را شخصی بنامیم یا منشا آن قانون است بدین معنا که قانون بدون دخالت اشخاص و یا حتی قضات رسیدگی کننده، وجود امری را دال بر چیز دیگری قرار می‌دهد که این نوع دلیل را دلیل قانونی نامگذاری می‌کنیم و یا منشا آن قاضی رسیدگی کننده و اقدامات مستقیم وی است که دلالت را ایجاد می‌نماید که دلالت را در این صورت قضایی می‌نامیم (5). در مورد دلالت شخصی نیز گاهی خود طرفین دعوا منشا دلیل می‌باشند که چنین دلیلی، می‌تواند شخصی داخلی خوانده شود. در مقابل دلیل شخصی خارجی نیز وجود دارد که منشا آن شخص ثالث است.

اقسام دلیل با توجه به کارکرد آن: دلیل موضوعی و دلیل حکمی

اثبات حق، وابسته به اثبات دو مقدمه است: ۱- چون خود حق وجود خارجی ندارد و امری اعتباری است، بنابراین همیشه باید سبب حق را اثبات نمود. این که شخصی مدعی حق مالکیت نسبت به مالی است، باید اثبات نماید به چه سببی این حق برای او ایجاد شده است، اعم از این که این سبب عمل ماد باشد، از قبیل حیازت مباحات یعنی ثابت نماید که مال مورد بحث مباح بوده و او از طریق حیازت آن را تملک نموده است و یا این که این سبب، عمل حقوقی باشد، مانند این که ثابت نماید عقد بیعی با مالک قبلی منعقد ساخته است (6).

۲- از طرفی باید رابطه بین سبب و حق مورد ادعا را اثبات نمود و در حقیقت نشان داد که چنین سببی (عمل مادی یا عمل حقوقی) در نظام حقوقی جهت ایجاد مسبب خودبه رسمیت شناخته شده است. این که حیازت مباحات موجب تملک است یا بیع موجب انتقال مالکیت است، باید در نظام حقوقی مورد پذیرش قرار گرفته باشد. دلیل مقدمه اول که وجود موضوعی در خارج (عمل مادی یا حقوقی) را اثبات می‌نماید، دلیل موضوعی، خوانده می‌شود و دلیل مقدمه دوم که رابطه حقوقی را اثبات میکند دلیل حکمی می‌نامند که مربوط به بحث ادله اثبات دعوا نیست. در حقیقت همان طور که قبلاً نیز اشاره شد، در ادله اثبات دعوا تنها ادله‌ای مورد بحث و مطالعه قرار می‌گیرند که به اثبات موضوع حق مورد ادعا بپردازند و نه به حکم آن، دلیل حکمی چون دلیلی است که برای اثبات حکم قضیه به کار می‌رود، بنابراین تشخیص آن از تکالیف و وظایف دادگاه است. (زراعت، ۱۳۹۴، ص ۶۶) قضات دادگاه‌ها مکلف هستند که مطابق قوانین به دعوی افراد رسیدگی نموده و حکم صادر نمایند و نمیتوانند به بهانه‌ی سکوت یا نقص یا اجمال یا تعارض قوانین از صدور حکم اجتناب کنند.

اقسام دلیل به اعتبار اختیارات قاضی: دلیل احرازی و دلیل اخباری

از میان چند تقسیم بندی که از ادله اثبات دعوا به دست داده شد. شاید مهم ترین آنها تقسیم ادله به احرازی و اخباری باشد. دلیل احرازی دلیلی است که در عالم خارج، موجود می‌باشد و دادرس به احراز آن به عنوان امر خارجی اقدام می‌کند و دلیل اخباری، دلیلی است که به صورت گزارش امر که در گذشته واقع شده در حضور دادرس اتفاق می‌افتد و قاضی این اخبار را از ناحیه اشخاص استماع مینماید. از جمله دلایل تقسیم بندی فوق وجود ماده ۱۹۹ قانون آیین دادرسی مدنی و تاثیر آن بر نظام حقوقی ایران می‌باشد. ماده ۱۹۹ مقرر می‌دارد: «در کلیه امور حقوقی، دادگاه علاوه بر رسیدگی به دلایل مورد استناد طرفین دعوا، هرگونه تحقیق یا اقدامی که برای کشف حقیقت لازم باشد انجام خواهد داد». در نگاه نخست، چنین به نظر می‌رسد که ماده فوق به دادرس اختیارات نامحدودی در کشف حقیقت اعطا می‌نماید. این استنباط با اصل بی طرفی دادرس در تضاد

است و امنیت قضایی را نیز به خطر می‌اندازند. به همین دلیل ما به تقسیم بندی دلایل به دلیل احراز و اخباری دست زدیم تا محدوده اختیارات قاضی را در کشف حقیقت روشن کنیم.

در تمام ادله احراز دادرسی می‌تواند هرگونه تحقیق یا اقدامی که برای کشف حقیقت لازم باشد انجام دهد و این امر به صراحت ماده ۱۹۹ ق.م.مورد بحث مجاز است، در حالی که در بحث ادله اخباری دادرسی به واسطه اخبار دیگران حکم می‌کند و خود به احراز امری در خارج نمی‌پردازد. بنابراین در ادله اخباری هرگونه القاء، تلقین و تحصیل دلیل ممنوع است و نقش دادرسی یک نقش انفعالی است.

اقسام دلیل به اعتبار نقش آن در اثبات دعوا

آخرین تقسیم بندی از دلیل، تقسیم دلیل به اعتبار نقش آن در اثبات دعوا می‌باشد. بر این اساس، ادله به سه قسم تقسیم می‌شوند: قسم نخست ادله‌ای است که دلالت آنها ذاتی است و بر اساس قانون، ادله اولی محسوب می‌شوند. این ادله تحت عنوان ادله اصلی مورد بحث قرار می‌گیرند که عبارتند از اقرار، شهادت و سوگند.

قسم دوم ادله‌ای می‌باشند که خود آنان ذاتا دلیل محسوب نمی‌شوند بلکه محتوای آنها دلیل است. به عبارت دیگر این نوع ادله، دلیل دلیل هستند و به انعکاس دلیل می‌پردازند. این نوع ادله با عنوان ادله تامینی مورد بحث قرار می‌گیرند. ادله تامینی منحصر به دو دلیل می‌باشند که عبارتند از: اسناد و صورتجلسه تامین دلیل. صورتجلسه تامین دلیل گرچه تحت عنوان اسناد قابل بررسی است، لیکن به جهت داشتن عنوان مستقلی در قانون آیین دادرسی مدنی به طور جداگانه مورد بحث قرار می‌گیرد.

قسم سوم ادله‌ای هستند که استناد به آنها در صورت فقدان ادله اصلی و تامینی صورت می‌گیرد. بنابراین اگر ادله اصلی و یا تامینی وجود داشته باشد، استناد به این ادله بی‌معناست. این ادله با عنوان ادله تکمیلی مورد بحث قرار می‌گیرند که در واقع تکمیل کننده سایر ادله می‌باشند. ادله تکمیلی عبارتند از: امارات اعم از قانونی و قضایی، تحقیقات محلی، معاینه محلی و کارشناسی. البته به نظر نگارنده این تقسیم بندی خالی از اشکال نیست چرا که در مقام تعارض ادله اصلی با نظر کارشناسی چه بسا بتوان نظریه کارشناسی را حاکم بر ادله اصلی فرض کرد و ادله اصلی را از درجه اعتبار انداخت.

نظامات ادله اثبات دعوا

اهمیت طرح این موضوع در اینجا این است که با توجه به شمارش انواع ادله اثباتی، باید دید محاکم قضایی چه رویکردی به این ادله داشته و اساسا دلایل چه جایگاهی در محاکم دارند؟

نظام‌های ادله دعوا به سه دسته تقسیم می‌شوند که شامل

نظام ادله قانونی (پابندی به ادله قانونی): در نظام ادله قانونی، دلایل شمارش شده و احصا شده هستند و ارزش دلیل توسط قانونگذار مشخص شده و قاضی حق تخطی از این امر را ندارد. در این نظام، نقش قاضی یک نقش منفعل است.

نظام ادله آزاد یا اخلاقی (اقناع وجدانی قاضی): در نظام ادله آزاد یا اخلاقی دلایل شمارش شده نیستند و به اختیار قاضی است. ارزش دلیل را قاضی مشخص میکند و هر دلیلی که قاضی را به قناعت وجدانی برساند، مهم و معتبر است. در این نظام دست قاضی برای تحصیل دلیل باز است. قاضی برای کشف حقیقت تحقیق میکند و نقش قاضی در ارابه دلیل و اداره دلیل به طور کامل فعال است به عبارتی دیگر، روش علم و یقین قضایی را مفهومی باطنی و معنوی منبعث از وجدان ضمیر کسی می‌داند که به طور مستقیم با امر کیفری سروکار دارد و به آن رسیدگی میکند. این روش تشکیل دهنده نظام دلایل معنوی است.

نظام ادله مختلط: در نظام مختلط در برخی از دعاوی از نظام ادله قانونی و در برخی دعاوی دیگر از نظام ادله آزاد یا دلیل معنوی به استفاده می‌شود. در قوانین موضوعه ایران تقریباً همین سیستم حاکم است یعنی در حدود نظام ادله قانونی و در بقیه جرایم سیستم اقتناع وجدانی قاضی حاکم است.

اقتناع وجدانی و مفاهیم آن

اقتناع وجدانی، از دو واژه «اقتناع» و «وجدان» ترکیب یافته است. واژه اقتناع در اصل عربی است و به معنای قانع ساختن، خرسند کردن، راضی کردن و خشنود گردانیدن آمده است. همچنین اقتناع به معنی قانع و راضی کردن کسی به وسیله برآورده کردن خواسته‌های او، یا سخن گفتن درباره‌ی چیزی به طوری که دیگر، شنونده سوال یا اعتراضی نداشته باشد و به معنی مجاب کردن نیز آمده است (7).

واژه وجدان هم کلمه‌ای عربی است و مصدر متعدی می‌باشد و به معنی شعور، باطن و قوه‌ای در باطن که وی را از نیک و بد اعمال آگاه می‌سازد. در مورد اینکه قاضی نسبت به رأی خود قانع شود و یقین کند که راه صوابی غیر آنچه که نتیجه‌گیری کرده وجود ندارد اقتناع وجدانی حاصل شده است (8). حقوقدانان امروز اقتناع را به دو نوع تقسیم کرده اند: اقتناع وجدانی و اقتناع قانونی.

اگر قاضی یقین پیدا کند که رأی او با آنچه که وجدان سلیم حکم می‌کند مطابقت داشته و به معیار عقل سلیم و وجدان خالص این رأی صادر شده است می‌گویم قاضی در اینجا قناعت وجدان پیدا نموده است. این شیوه امروزه در اکثر کشورهای دنیا معمول بوده و قاضی در پی این است که قاضی قناعت وجدان پیدا نماید از این رو با تشکیل پرونده شخصیت در کنار پرونده متشکله و یا مطالعه پیرامون محیط اجتماعی وی، قاضی با همکاری متخصصان رأی صادر می‌نماید که داروی شفابخش مجرم باشد (9).

در اینجا است که قاضی ممکن است برخلاف پرونده سازی که شده و علیرغم دلائل محکمی که وجود دارد چیز دیگری درباره متهم قضاوت نماید. قناعت قانونی: نوع دیگر از اقتناع و قانع شدن قاضی در صدور رأی اقتناع قانونی است یعنی اینکه قاضی یقین دارد در صدور رأی نهایت دقت و رعایت موازین به عمل آمده اعم از اینکه با وجدان پاک مطابقت داشته باشد یا خیر؟ (10) آنچه در این شیوه مد نظر است رعایت حدود و مقررات است بی آنکه انگیزه مقنن و واقعیت امر مد نظر باشد.

اعتبار علم قاضی در فقه امامیه

مشهور فقهای امامیه، علم قاضی را در حق الناس حجت دانسته اند و درباره حق الله، اختلاف جزئی است و مواد ۲۱۱ تا ۲۱۳ ق.م.ا. اگرچه در یک مجموعه جزایی آمده، لکن دلیل بر محدودیت نمی‌شود، بلکه می‌خواهد وظیفه قاضی را در مسائل کیفری روشن کرده باشد و اثبات آن در امور جزائی موجب نفی حجیت آن در امور مدنی نمی‌گردد زیرا حق الناس منجر به قصاص و دیات نیست، بلکه امور مدنی را هم شامل است (11).

اکثریت نزدیک به اتفاق فقهای امامیه، اعم از متقدمان و متاخران و مشهور بلکه قریب به اتفاق فقهای معاصر، فتوا داده اند که حاکم شرع در همه حقوق (اعم از حق الله و حق الناس) می‌تواند به استناد علم و یقین خود، حکم قضایی صادر کند (12).

ماده ۱۲۰ قانون حدود و قصاص (سابق) جمهوری اسلامی و ماده ۱۰۵ قانون مجازات اسلامی (مصوب ۱۳۷۵ مجلس شورای اسلامی) و مواد ۲۱۱ تا ۲۱۳ ق.م.ا. مصوب ۱۳۹۲ به تبعیت از فتوای مشهور، مقرر کرده است: «حاکم شرع می‌تواند در حق الله و حق الناس به استناد علم خود، عمل وحد الهی را جاری کند.»

ادله جواز به کارگیری راه‌های علمی

در فصل پنجم از آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ به تفصیل به موضوع استفاده از راه‌های علمی اشاره داشته است مواردی مانند: معاینه محل، تحقیق محلی، بازرسی و کارشناسی که مصادیق فراوانی را در بر میگیرند این موضوع در فصل دوم از قانون جرایم رایانه‌ای مصوب ۱۳۸۸ نیز مشهود است که به جمع آوری ادله الکترونیکی اشاره می‌نماید (11). لذا بر واضح است که مسائل قضایی از حساسیت ویژه‌ای برخوردار است، چرا که با حیثیت، آبرو، جان و مال مردم سر و کار دارد. بنابراین در این حوزه هر چیزی نمیتواند به عنوان دلیل یا وسیله اثبات امری مورد استفاده قرار بگیرد، بلکه هر سیستم حقوقی اصول، مبانی، قواعد و چهارچوب خاصی دارد که مشکلات و مسائل قضایی را با توجه بدان حل میکند. به همین جهت لازم است بعد از احراز عدم مخالفت راه‌های علمی اثبات جرم (ادله علمی) - که به تبع استفاده سیستم‌های حقوقی دنیا از آنها، کموبیش وارد آیین رسیدگی کیفری در کشور ما شده است - با مبانی، اصول، قواعد و اهداف حقوق اسلامی، دعاوی به وسیله آنها حل و فصل شود.

دلایل معنوی در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲

قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ در ماده ۱۶۰ در مقام احصای ادله اثبات جرم، از علم قاضی در کنار اقرار، شهادت، قسامه، سوگند سخن گفته است. چون مقنن در این ماده در مقام احصای دلایل در امور کیفری است، این پرسش مطرح میشود که دلایلی همچون گزارش ضابطان دادگستری، نظریه کارشناس، معاینه و تحقیق محلی، چه جایگاهی در نظام ادله کیفری دارند؟ پاسخ این پرسش در تبصره ماده ۲۱۱ قانون فوق نرفته که قانونگذار از باب تمثیل به مواردی از قبیل نظریه کارشناس، معاینه محلی، تحقیقات محلی، اظهارات مطلع، گزارش ضابطان و سایر قراین و امارات، که به عنوان مستند علم قاضی شناخته میشوند، اشاره کرده است. قانونگذار جدید علاوه بر اینکه در ماده ۲۱۱ مفهوم علم را از «اقناع وجدان» قاضی به «یقین» قاضی تغییر داده است و علم قاضی را عبارت از «یقین» حاصل از مستندات بین در امری میدانند که نزد قاضی مطرح میشود، مانند گذشته «مستند بودن» علم را وصف لاینفک آن میدانند و در ماده ۲۱۲ علم را دلیل برتر و قویترین دلیل اعلام میکند به طوری که هیچ دلیلی تاب معارضه با علم مستند قاضی را ندارد و اگر علم قاضی در تعارض با سایر دلایل، همچنان مستند باقی بماند، این سایر دلایل هستند که محکوم به بطلان هستند. پس دلیل علم داشتن قاضی، به معنای آن است که هیچ دلیلی ولو دلیلی که شرعی بوده و موضوعیت داشته باشد، نباید با علم مستند قاضی مغایر باشد و در صورت مغایرت با علم مستند قاضی، محکوم به بطلان است. ماده ۱۶۱، قسمت اخیر ماده ۱۷۱ و همچنین ماده ۱۸۷ مؤید این امر است (10). به این ترتیب موضوعیت داشتن دلیل نمیتواند مغایرت آن را با علم مستند قاضی توجیه کند و چنین دلیلی را با وجود مغایرت با علم مستند قاضی همچنان معتبر نگه دارد. اما لزوم مغایرت نداشتن هر دلیلی با علم مستند قاضی، به معنای لزوم تحصیل علم برای قاضی نیست. به عبارت دیگر لزوم مغایرت نداشتن دلیل با علم قاضی، به معنای لزوم موجد علم بودن هر دلیلی برای قاضی نیست و اعتبار هر دلیلی منوط به موجد علم بودن آن نیست و ممکن است دلیلی با وجود ایجاد نشدن علم برای قاضی معتبر بوده و مستند رأی قرار گیرد. توضیح اینکه قاضی می‌تواند در مواردی که علم ندارد بر اساس دلایلی که موضوعیت داشته و واجد شرایط شرعی و قانونی است، رأی صادر کند. دلایل از جهت کیفیت ارتباط آن با علم قاضی بر سه دسته‌بندی: دسته نخست دلایلی هستند که با علم مستند قاضی مغایرت دارند. این دلایل در هر شرایطی ولو اینکه موضوعیت داشته باشند محکوم به بطلان هستند. دسته دوم دلایل احصا شده در ماده ۱۶۰ است که موضوعیت داشته و در صورت داشتن شرایط شرعی و قانونی، مستند رأی قرار میگیرند، خواه موجد علم باشند یا نباشند (13). اعتبار این دلایل منوط به موجد علم بودن آنها نیست هر چند به طور معمول موجد علم قاضی

نیز هستند. این امر از ماده ۱۶۱، صدر ماده ۱۷۱، ماده ۱۷۵، ۱۸۷، قسمت اخیر ماده ۲۱۱، قسمت اخیر ماده ۲۱۲ قابل استنباط است. دسته سوم دلایلی هستند که اعتبار آنها منوط به موجد علم بودن آن هاست.

این دلایل در خدمت علم قاضی هستند و قاضی در مواردی که به علم خود به عنوان دلیل اثباتی جرم استناد میکند، با کاربرد این دلایل علم خود را مستند میسازد. بنابراین این دلایل به خودی خود مستند نبوده و مستند بودن آنها منوط به علم آور بودن آن هاست. دلایلی که در این دسته قرار میگیرند قابل احصا نبوده و به همین علت قانونگذار در تبصره ماده ۲۱۱ به عنوان تمثیل به مواردی که بیشتر جنبه کاربردی داشته و رایجتر هستند اشاره کرده است. مواد ۱۷۶، ۱۶۲ و تبصره ماده ۲۱۲ مستند این مطلب هستند.

مصادیق نوظهور ادله اثبات جرم

در این بخش از تحقیق تعدادی از مصادیق مورد نظر را ذکر می‌نمایم لازم به ذکر است که تمامی این ابزارها زمانی برای محاکم معتبر است که مورد تایید کارشناسان رسمی باشند..

نظریه پزشکی قانونی

در سایه پیشرفت علوم و تکنولوژی و تکامل صنایع و پیشرفت جوامع، امکانات و تواناییهای فراوانی در ابعاد مختلف زندگی در اختیار بشر قرار گرفته است که عقل و منطق ایجاب میکند که بشر به شکل معقول و منطقی از آنها استفاده کرده و به تکامل و رفاه و آسایش برسد. یکی از این تواناییها «ادله علمی یا راه‌های علمی اثبات جرم» در حوزه جرم‌یابی و علوم کیفری است. در یکی دو قرن اخیر در اثر پیشرفت علوم و تکنولوژی، امکاناتی همچون «آزمایشات دقیق پزشکی» ایجاد شده است که از آن میتوان در حوزه جرم‌یابی و فرآیند رسیدگی و اثبات جرم استفاده کرد که این قبیل ابزارها در گذشته و بالاخص در صدر اسلام وجود نداشته تا درخور شأن حکمی از طرف شارع مقدس نسبت به جواز استفاده و عدم آن داشته باشد و چون از این دستاوردها در محاکم داخلی به وفور استفاده میشود خواسته و ناخواسته این دغدغه را ایجاد میکند که آیا از نظر فقه امامیه استفاده از آنها و در نتیجه محکوم کردن عدهای به مجازات سنگین مجاز است یا نه؟ و اگر مجاز است استفاده از آنها منافاتی با اصول جزائی نظیر دفع مجازات به شبهه، اصل برائت، اصل جرم‌پوشی در جرایم مستوجب حق الله و ... ندارد؟ در این مقاله موضوع یادشده از منظر فقه امامیه مورد بررسی قرار میگیرد. اساساً دلیل در لغت به معنی راهنما و نشانه است و در اصطلاح حقوقی به هر نوع وسیله‌ای اثبات یا موضوع تصدیقی میگویند که به صورت قانونی در دعوایی که نزد یکی از مراجع قضایی مطرح است بکار میرود تا با اقدام طرفین دعوا و به وسیلهی شهود، مدارک، اسناد اعیان خارجی و غیره در ذهن قاضی نسبت به آنچه استنباط میکند، ایجاد باور و اعتقاد نماید. ۱۶۲ / فصلنامه فقه پزشکی سال سوم، شماره ۷ و ۸، تابستان و پاییز ۱۳۹۰. اعتبار اظهار نظر کارشناسی پزشکی قانونی برخی معتقدند «دلیل عبارت از هر نوع وسیله‌ای است که وجود یا عدم چیزی و یا صحت و یا سقم ادعایی را ثابت نماید» (۷). از این رو ادله حصری نیستند و به این جهت قانون آیین دادرسی کیفری به ذکر مصادیقی از آنها پرداخته است نه همه آنها. دلیل در مفهوم عام، هر چیزی است که ما را به کشف مجهول کمک میکند. برخی نیز بر آن است که هر چه خاصیت راهنمایی داشته باشد، در نظر فقها دلیل است. (لنگرودی، بی تا، ص ۱۰۷) در اصطلاح آیین دادرسی کیفری دلیل وسیله‌ای است که به موجب امر مقنن و یا اعتقاد و ایمان باطنی قاضی دلالت بر تحقق جرم از ناحیهی فرد و یا اشخاص معینی دارد. علمای حقوق، با عنایت به ماهیت و ارزش اثباتی دلایل، آنها را به اقسام مختلفی تقسیم نموده‌اند. (امامی، بی تا، ج ۶، ص ۱۲) شهادت، اقرار و قسم که با اعتقاد و ایمان درونی شخص ملازمه دارند و قابل لمس و مشاهده نیستند، از دلایل نظری محسوب میشوند. این نوع از دلایل حتماً باید از طریق انسان اظهار شوند تا قدرت اثباتی داشته باشند، یعنی علم و تکنولوژی برای شهادت یا قسم اعتباری ندارند. البته به تجربه ثابت شده است که این دسته از دلایل بعضاً تحت تأثیر انگیزه‌های مالی،

محرکهای عاطفی و روانی، تهدید و ارعاب، تطمیع، فراموشی، کینه، حسد، کم بارها در عمل ۱ هوشی، بیماری و غیره قرار گرفته و واقعیتهای روشن نشده است. مشاهده شده اشخاصی به یکی از علل فوق بر خلاف واقع به ارتکاب جرمی اعتراف یا در مورد آن شهادت داده یا قسم خوردهاند و یا بر عکس، با وجود ارتکاب جرم، به علت عدم اعتراف مرتکب یا سکوت و کتمان شهود، کشف آن مقدر نشده است.

انگشت نگاری و نقش آن در ادله اثبات دعوا

بررسی اهمیت انگشت نگاری در اثبات مباحث کیفری

اثبات جنایی با استفاده از روشهای علمی مدرن در رساندن دقیق نهادهای قضایی به حقیقت مهم مرتکبین، از جمله: به ویژه قتل و تجاوز جنسی است. همچنین از طریق انگشت نگاری ژنتیکی، اجساد ناشناخته یا زغالی شده در اثر بلاهای دسته جمعی مانند سوانح هوایی و غیره و همچنین در اثبات پدری، در موارد ولادت مختلط یا مخفی شدن آنها در بیمارستانها و در مواردی شناسایی مهاجرت غیر قانونی می شوند. اثر انگشت ژنتیکی اهمیت خود را در اثبات کیفری از این واقعیت می گیرد که این مدرک فیزیکی است که خلاف آن را نمی توان اثبات کرد. علاوه بر این، این شواهد پزشکی قانونی، مانند دی. ان. ای، ماهیت محسوسی ندارند. از این رو، قوه قضاییه، به ویژه در کشورهای غربی، تا حد زیادی به تجزیه و تحلیل دی. ان. ای برای شواهد جنایی وابسته شد، زیرا ساده ترین و دقیق ترین روش است. منابع حاکی از آن است که اولین مورد استفاده از انگشت نگاری ژنتیکی در بریتانیا در سال ۱۹۸۳ و مربوط به تجاوز به عنف و قتل یک دختر پانزده ساله بوده است، زیرا شاهد این جنایت شنیع، سواب و اژینال از مقتول بوده است. در سال ۱۹۸۷، آمریکا برای اثبات جنایات، به انگشت نگاری ژنتیکی تکیه کرد. در پرونده فلوریدا علیه تامی لی، صدها نفر از کسانی که به اعدام محکوم شده بودند، پس از اثبات اشتباه بودن این احکام به دلیل فروپاشی شواهدی که بر اساس آنها بود، تبرئه شدند (14).

مقامات ذیصلاح در فرانسه با استفاده از انگشت نگاری ژنتیکی توانستند بسیاری از مجرمان از جمله جنایتکار خطرناک معروف به قاتل شرق پاریس را شناسایی کنند که متهم به ارتکاب تعدادی جنایات شنیع تجاوز جنسی و قتل در شرق پایتخت فرانسه بود. پاریس. با استفاده از فناوری انگشت نگاری دی. ان. ای، توانستند مجرم دیگری را شناسایی نمود که متهم به تجاوز و کشتن چند زن بود به فرانسه منتقل شد.

این تکنیک همچنین برای محکوم کردن یک مقیم متهم به تجاوز به یک زن در امارات متحده عربی با مقایسه یک سواب و اژینال و نمونه ای از آلودگی مایع منی یافت شده در اتاقی که این جنایت در آن انجام شده بود، استفاده شد. اهمیت اثر انگشت ژنتیکی در اثبات جنایی به این دلیل برجسته می شود که ۱۰۰٪ شواهد قطعی در مورد شناسایی ارائه می دهد، زیرا در هر سلول بدن انسان کارتی وجود دارد که قابل جعل نیست. با توجه به اهمیت انگشت نگاری ژنتیکی در اثبات جنایی، از این فناوری برای شناسایی قربانیان هواپیمای مصری که در سال ۱۹۹۹ در نزدیکی سواحل آمریکا سقوط کرد، استفاده شد تا بقایای قربانیان با تطبیق مشخصات ژنتیکی خون، دندان، مو و بقیه استخوانها با نمونه برداری از والدین یا فرزندان او شناسایی شود (15).

در ادامه اهمیت انگشت نگاری ژنتیکی در اثبات کیفری، مهم ترین کاربردهای این فناوری در این زمینه برای برخی جرایم را به شرح زیر ارائه می شود:

- با معاینه موی یک سر یافت شده در گلوی یکی از قربانیان و یا با بررسی بزاق موجود در ته سیگار و تمبرهای پستی می توان عامل جنایت را شناسایی کرد؛

- با بررسی نمونه گرفته شده از محل جنایت می توان جنسیت صاحب آن (مجرم) زن یا مرد و رابطه بین او و قربانی را مشخص کرد؛

-در جرایم تجاوز جنسی، سواب حاوی مایع منی را می‌توان از قربانی گرفته و به صاحب آن (مرتکب جرم) نسبت داد ممکن است از دست متجاوز سقوط کرده و در بدن قربانی باقی بماند؛

-در جرایم سرقت می‌توان از آثار به جا مانده در صحنه جرم به دلیل استفاده از خشونت، نمونه برداری کرد؛

-در جرایم زنا، زنا، زنا می‌توان با تأیید اینکه نمونه‌ای که از او گرفته شده با نمونه شوهر، ثابت کرد.

بررسی قانونی بودن استفاده از انگشت نگاری در اثبات مباحث کیفری

استفاده از انگشت نگاری ژنتیکی در اثبات کیفری باید به صورت قانونی انجام شود تا ادله باطل تلقی نشود. استفاده از انگشت نگاری ژنتیکی در اثبات کیفری، با توجه به اطلاعاتی که این استفاده به دست می‌آورد که نقض حریم خصوصی افراد و تجاوز به تمامیت بدن انسان از طریق ابزارهای مورد استفاده تلقی می‌شود، سؤالی را درباره قانونی بودن این رویه برای به دست آوردن اثر انگشت ژنتیکی ایجاد می‌کند. به عبارت دیگر، آیا این آیین دادرسی با قوانین آیین دادرسی کیفری و حقوقی که برای متهم تعیین شده است، از قبیل عدم تعرض به امنیت و حریم خصوصی بدن، حق سکوت و عدم اجبار به ارائه دلیل علیه خود، مغایرت دارد؟ در مواجهه با این سؤال، نظرات حقوقی به دو جهت تقسیم شده است: دیدگاه اول معتقد است که اگر متهم به میل خود به آن عمل نکند، مجبور به انجام آزمایش نمی‌شود و این امر را به این دلیل توضیح می‌دهد که پزشکی معاینه متهم و نمونه برداری از او مستلزم بریدن بخشی از سلول‌های بدن وی است و لذا رضایت متهم به منزله هجوم به تمامیت بدن و ایجاد نوعی درد است این قانون را نقض می‌کند که متهم مجبور به ارائه دلیل علیه خود نیست (16).

این روند همچنین توضیح می‌دهد که فرد دارای حریم خصوصی است که نباید نقض شود، زیرا فرد بخشی از زندگی خود را در محدوده محدودی به نام حریم خصوصی محصور در محرمانگی می‌گذراند و رعایت این حریم خصوصی یکی از مهمترین حقوق بشر به حساب می‌آید. زندگی فرد مستلزم آن است که با اسرار صحیحی که از ذهنیت صاحب آن نشأت می‌گیرد، مشخص شود. قوانین آسمانی قداست، آزادی و حریم خصوصی انسان را قبل از اینکه قوانین ساخت بشر تضمین کنند، تضمین می‌کردند. در این راستا برخی تصمیم می‌گیرند که ادله اثر انگشت باید مشمول اصل قانونی بودن ادله کیفری باشد در غیر این صورت مانند بقیه آثار مادی مجرمانه باطل می‌شود. زیرا شواهد اثر انگشتی که از طریق روش‌های غیرقانونی به دست آمده‌اند، باطل تلقی می‌شوند. برخی نیز به این روند معتقدند که گرفتن اثر انگشت از مظنون غیرقانونی است زیرا نشان دهنده حمله به تمامیت بدن او است (6).

شورای اروپا در یکی از توصیه‌های خود در مورد استفاده از فناوری انگشت نگاری دی.ان.ای در اثبات جنایی، تصمیم می‌گیرد اجبار متهم را برای انجام آزمایش ممنوع کند، مگر اینکه شرایط اطراف آن را ایجاد کند. در حالی که جریان دوم که نظر غالب در حقوق عراق است، بر این باور است که محروم کردن دستگاه‌های مسئول جامعه و آرامش آن از استفاده از اثر انگشت ژنتیکی در اثبات کیفری، بر کسی پوشیده نیست جرم منافع جامعه را تحت تأثیر قرار می‌دهد و برای محدود کردن آن، هر فردی که مرتکب رفتار مجرمانه می‌شود باید تحت تعقیب قرار گیرد. آنها معتقدند که با ظهور اکتشافات علمی بسیار دقیق در نتایج، دستیابی به مجرم و متهم کردن قاطعانه او آسانتر شده است، بنابراین اتهام از همه کسانی که در اطراف آنها سوء ظن دارند رفع می‌شود. بنابراین به نفع جامعه است که از این فناوری روز استفاده کرده و با به کارگیری آن در حوزه کیفری از آن بهره مند شود، در صورتی که متهم به صورت داوطلبانه از روال معاینه برای استخراج دی.ان.ای خود پیروی نکند، مجبور به انجام این کار به منظور وادار کردن او به آزمایش بر خلاف میل خود، اما مطابق با تضمین کافی برای اطمینان از عدم استفاده نادرست از این فناوری است. عقیده مذکور این است که قاعده عدم اجبار متهم به ارائه مدرک علیه خود مطلق نیست، زیرا این قاعده دارای استثنائاتی مانند دستگیری او، تفتیش او، محل سکونتش و گرفتن اثر انگشت از او است (15).

به طور خلاصه، انگشت نگاری ژنتیکی باید در اثبات کیفری بدون محدودیت و با رعایت حریم شخصی افراد مورد استفاده قرار گیرد تا بتوان از این فناوری مدرن در مبارزه با جرم بهره مند شد. کنفرانس‌های بین‌المللی استفاده از فناوری اثر انگشت ژنتیکی را در زمینه جنایی بدون اعمال محدودیت‌هایی که مزیت این فناوری را محدود می‌کند، توصیه کرده‌اند، در حالی که اطمینان حاصل شود که آزمایش‌های اثر انگشت ژنتیکی برای اهدافی غیر از اثبات استفاده نمی‌شوند و آزمایشگاه‌هایی که در آنها آزمایشات انجام شده زیر نظر مراجع ذیصلاح می‌باشد. سومین کنفرانس عربی که در سال ۱۹۹۳ در امان، پایتخت اردن برگزار شد، همچنین طبقه بندی مواد بیولوژیکی بر اساس سیستم اثر انگشت ژنتیکی را به منظور استفاده از آنها در زمینه شواهد جنایی توصیه کرد. پزشکی قانونی در عراق از سال ۱۹۹۶ بر روی استفاده از فناوری دی.ان.ای در موارد نسب پدری، سرقت و جنایات تجاوز جنسی کار کرده است و این فناوری به آزمایشگاه پزشکی قانونی سازمان مدارک قانونی وزارت کشور عراق نیز معرفی شده است و روی معرفی فناوری دی.ان.ای در آزمایشگاه‌های خود مانند اردن، عربستان سعودی، مراکش و تونس کار کرد.

در مورد موضع قوه قضائیه در مورد قانونی بودن اجبار متهم به انجام آزمایش اثر انگشت ژنتیکی، دادگاه حقوق بشر اروپا تصمیم گرفت متهم را مجبور به انجام معاینات فوق الذکر کند، زیرا تصمیم گرفت که حق فرد برای متهم نکردن خود به معنای موارد فوق است. همه، حق متهم برای سکوت، و استفاده از آن به داده‌هایی که می‌تواند توسط متهم به زور به دست می‌آید و بدون توجه به اراده او برای تجزیه و تحلیل دی.ان.ای در دسترس است، گسترش نمی‌یابد. دادگاه استیضاح عراق همچنین علیرغم نبود متنی که انجام آزمایش اثر انگشت ژنتیکی را مجبور می‌کند، - تأیید کرد که مقامات تحقیق حق دارند هر زمان که ضرورت‌های تحقیق ایجاب کند دستور انجام این معاینه را صادر کنند. قوه قضائیه عربستان نیز با انجام آزمایش دی.ان.ای حتی بدون رضایت متهم مخالفت نمی‌کند، زیرا حکم به عدم ایراد قانونی برای استناد به انگشت نگاری ژنتیکی در تحقیقات جنایی و تلقی آن به عنوان ابزار اثبات در جرایم داده است (14).

در مشروعیت انجام آزمایش اثر انگشت ژنتیکی متهم شکی نیست. زیرا حقوق فرد مطلق نیست، بلکه محدود به حقوق دیگران و مصلحت جامعه است، چرا که حق دفاع متهم نباید به حدی برسد که مانع از رسیدن عدالت به حقیقت جرم شود. اغراق در احترام به شخصیت و حقوق فرد به بهای از دست دادن امنیت و ثبات جامعه جایز نیست و این به معنای توجیه استفاده از تمام شیوه‌های علمی نوین در زمینه اثبات کیفری نیست، بلکه به معنای رویه‌هایی است که هجمه جدی را به همراه دارد. حقوق متهم باید حذف شود. از طریق شناسایی، در استفاده از فناوری انگشت نگاری ژنتیکی چیزی پیدا نگردید که بر حقوق متهم تأثیر بگذارد و اگر درد وجود داشته باشد، خفیف است و به اندازه دردی که برای قربانی و جامعه ایجاد می‌کند، نیست ما معتقدیم که این رویه با توجه به نتایجی که از آن به دست می‌آید و بر حق حریم خصوصی وی تأثیر می‌گذارد، باید با ضمانت‌های خاصی احاطه شود

صداسناسی

یکی از تکنیک‌های مدرن و جالب که روز به روز در حال پیشرفت می‌باشد تشخیص هویت اشخاص بوسیله صدای ضبط شده آنان است. پس از سال‌ها تجربه اکنون از این متد در دادگاه‌ها نیز می‌توان استفاده کرد البته نه فقط در جهت محکوم نمودن افراد بلکه بعنوان مدرک مسلمی برای احراز بیگناهی اشخاصی که در مظان اتهام قرار گرفته‌اند. تشخیص هویت بوسیله صورت نگاری متد ترسیم نمودار ارتعاشات صوتی از اشخاصی است که مورد آزمایش قرار می‌گیرند.

این روش ممکن است کمک بزرگی برای مجریان قانون در شناسایی مجرمین باشد مخصوصاً آن‌هایی که بوسیله تلفن تهدید به بمب گذاردن در هواپیماها، ساختمان‌های دولتی می‌نمایند و یا اشخاصی که مزاحمت‌های تلفنی فراهم و بوسیله تلفن قصد اخاذی دارند همچنین متد موثری است در شناسایی بچه دزدها که تلفنی تقاضای پول از پدر و مادر طفل دارند

اقدامات مختلف درباره‌ی آنچه گفته شد و آنچه مورد اشاره قرار نگرفت مثل تصاویر دوربین‌های مدار بسته، آثار مربوط به ابزار، رد پا، پنجره‌های شکسته و غیره، اقدامات فنی است که معمولاً مأمور تحقیق و یا مراجع تحقیق نمیتوانند آنها را انجام دهند و این کارشناسان کشف جرایم هستند که به دعوت آنها وارد میشوند و با بهکارگیری شیوه‌های علمی و آزمایشهای فنی، آنان را در کشف حقیقت کمک میکنند

از مجموعه مبانی فقهی و مصادیق حقوقی تحقیق که در فصول بهم پیوسته و مرتبط ذکر شد روشن گردید که ادله اثبات جرایم منحصر در ادله سنتی نبوده و قانونگذار با ملاحظه شرایطی در بسیاری از موارد ادله نوظهور را نیز حجت دانسته است، گرچه به دلیل عدم ابتلا در عصر قانونگذاری نامی از آنها برده نشده است. آنچه درباره علم قاضی و مباحث پیرامون آن ذکر گردید؛ منظور از علم قاضی، یقین فلسفی در حوزه معرفت شناسی نبوده، بلکه علم عادی حاصل از ادله و امارات است که برخی از آن به ظن غالب، ظن متأخم به علم، یقین عادی و... تعبیر می کنند. اما درباره جایگاه علم قاضی باید گفت: قول حجیت علم قاضی در حق الناس و عدم حجیت آن در حق الله نزدیک به صواب می نماید. بالاخره اینکه در حقوق جزای اسلام ادله اثبات دعوا از جایگاه یکسانی برخوردار نیستند (باتوجه به افتراق آن میان حق الله و حق الناس). در حقوق الهی با توجه به جریان اصولی همچون اصل ستر و جرم پوشی، قاعده درء و... ادله اثبات جرم «موضوعیت» دارد، بدین معنا که وقوع جرم باید از طریق ادله از پیش تعیین شده توسط شارع مقدس، به اثبات برسد ولی در حقوق الناس به دلیل اهمیت آن؛ ادله اثبات دعوا «طریقت» دارد و قاضی میتواند از تمام طرق مانند آنچه در ضمن تحقیق بدان اشاره شد، جهت احقاق حق استفاده کند.

اعتبار راه‌های علمی اثبات جرم از نظر فقه اسلام نه تنها منافاتی با اصول شناخته شده حقوقی ندارد، بلکه در پارهای موارد آنها را تقویت و در راستای آنها حرکت میکند. از اینرو بین راه‌های یاد شده و اصل ستر تضادی نیست؛ چه آن که اصل یاد شده در جرایم دارای جنبه حقاللهجریان دارد و در این قبیل جرایم به دلیل موضوعیت داشتن ادله اثبات، راه‌های علمی به جز در راستای ایجاد شبهه و تبرئه متهمان به کار گرفته نمیشود و چون راه‌های علمی در تبرئه متهمان و احقاق حقوق الناس به کار می رود با جایگاه مجازات در اسلام که عدم مطلوبیت نفسی مجازات است، منافاتی ندارد و نیز اصل برائت را که یکی از اصول مهم حقوقی در اسلام است، تقویت میکند، چه آنکه راه‌های علمی همیشه در جهت اثبات جرم به کار گرفته نمیشود بلکه از آنها در تبرئه متهمان و بی گناهان نیز به وفور می توان استفاده کرد. این کار علاوه بر آنکه اشتباهات قضایی را کاهش میدهد، زمینه تبرئه متهمان و بی گناهان را نیز فراهم میسازد و در پایان اینکه همه مصادیق مذکور از ادله منصوص و غیر منصوص زمانی حجیت دارند که برای قضات ایجاد علم و موجب اقتناع وجدان گردند؛ در غیر این صورت از درجه اعتبار ساقط؛ و فرقی میان ادله منصوص و غیر آن نیست.

نتیجه گیری

نتایج این پژوهش نشان می دهد که نظام ادله اثبات جرم در حقوق کیفری ایران، متأثر از فقه امامیه، بر مبنای رویکردی مختلط سامان یافته است؛ رویکردی که در آن، ادله منصوص شرعی و قانونی از یک سو و علم قاضی به عنوان مهم ترین ابزار کشف حقیقت از سوی دیگر، به صورت هم زمان ایفای نقش می کنند. این نظام، نه به جمود نظام ادله قانونی محدود است و نه به اطلاق نظام اقتناع وجدانی، بلکه تلاش دارد میان التزام به شریعت و ضرورت‌های دادرسی عادلانه توازن برقرار سازد.

تحلیل مواد ۲۱۱ تا ۲۱۳ و ۱۶۰ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ نشان می دهد که قانون گذار، علم قاضی را به عنوان «یقین حاصل از مستندات بین» به رسمیت شناخته و آن را در تعارض با سایر ادله، مقدم دانسته است. این امر بیانگر آن است که ادله اثبات جرم، موضوعیت ذاتی ندارند، بلکه اعتبار آن‌ها در گرو نقششان در ایجاد یقین عرفی و اقتناع وجدانی قاضی است. بر همین اساس، ادله نوظهور و علمی، هر چند در زمره ادله منصوص سنتی قرار نمی گیرند، اما می توانند به عنوان امارات قضایی معتبر، موجد علم قاضی بوده و در فرآیند اثبات جرم نقش تعیین کننده ای ایفا کنند.

یافته‌های پژوهش همچنین نشان می‌دهد که ادله معنوی و علمی نوین، از قبیل نظریه پزشکی قانونی، کارشناسی‌های تخصصی، انگشت‌نگاری ژنتیکی (DNA)، صداشناسی و ادله الکترونیکی، در بسیاری از موارد از حیث دقت و اطمینان‌آفرینی، متقن‌تر از برخی ادله سنتی هستند و می‌توانند در کاهش خطای قضایی، پیشگیری از محکومیت‌های ناعادلانه و حمایت مؤثر از بزهدیدگان نقش مهمی داشته باشند. با این حال، اعتبار این ادله مطلق نبوده و همواره منوط به رعایت موازین شرعی، قانونی و اخلاقی، از جمله حفظ حریم خصوصی، کرامت انسانی و اصل تناسب است. از منظر فقه امامیه، تفکیک میان حق الناس و حق الله در ارزیابی حجیت ادله، نقشی اساسی دارد. در حق الناس، علم قاضی ماهیتی طریقی دارد و کشف واقع، هدف اصلی شارع تلقی می‌شود؛ از این رو، بهره‌گیری از ادله علمی و نوین، مادام که منجر به یقین متعارف شود، نه تنها مجاز بلکه در راستای احقاق حق و تحقق عدالت است. در مقابل، در حق الله، به دلیل غلبه جنبه عبادی و اهتمام شارع به اصولی چون درء، تخفیف و ستر، ادله اثبات جرم غالباً واجد موضوعیت بوده و توسعه طرق اثبات، نیازمند احتیاط مضاعف و التزام جدی به ادله منصوص است. در نهایت، می‌توان نتیجه گرفت که ادله اثبات جرم در حقوق کیفری ایران، محدود به قالب‌های سنتی نیست و شریعت اسلامی، در پرتو عقلانیت فقهی و اخلاق قضایی، ظرفیت پذیرش ادله نوین و علمی را دارد. شرط اساسی این پذیرش، آن است که این ادله در خدمت تحقق یقین عرفی، اقناع وجدانی قاضی و صیانت از حقوق اشخاص قرار گیرند و نه صرفاً به‌عنوان ابزارهای فنی فاقد جهت‌گیری اخلاقی به کار روند. تنظیم دقیق‌تر ضوابط فقهی و قانونی استفاده از ادله نوظهور، می‌تواند ضمن حفظ موازین شرعی، نظام عدالت کیفری را کارآمدتر، منصفانه‌تر و نزدیک‌تر به حقیقت سازد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

موازین اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازین و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

References

1. Dayani A. Evidence in Criminal and Civil Matters. Tehran: Tadrir Publications; 2012.
2. Jafari Langroudi MJ. Legal Terminology. 10th ed. Tehran: Ganj-e Danesh; 2010.
3. Pour Ostad M. The Role of the Civil Judge in Obtaining Evidence and Discovering the Truth. 1st ed. Tehran: Shahr-e Danesh Institute of Legal Studies; 2012.
4. Ahani B. The validity of the judge's knowledge in issuing a verdict. Journal of Family Jurisprudence and Law. 2012.
5. Shams Nateri I. The Islamic Penal Code in the Current Legal Order. 1st ed. Tehran: Mizan Publishing; 2013.
6. Hosseini Nejad H. Evidence of Litigation. 1st ed. Tehran: Mizan Publishing; 2010.
7. Ashouri M. Criminal Procedure. 4th ed. Tehran: SAMT Publications; 2012.
8. Jafari Langroudi MJ. Encyclopedia of Islamic Judicial Sciences. 1st ed. Tehran: Ganj-e Danesh; 2013.
9. Khaleghi A. Criminal Procedure. 21st ed. Tehran: Shahr-e Danesh Institute of Legal Studies; 2014.

10. Salimi S. Abstract of General Criminal Law. 1st ed. Tehran: Jangal Publications; 2013.
11. Shambiyati H. Specific Criminal Law. 2nd ed. Tehran: Vistar Publications; 2016.
12. Zeraat A. Concise Commentary on the 2013 Islamic Penal Code. 1st ed. Tehran: Ghoghnoos Publications; 2015.
13. Zarrabi G. Criminal Procedure. Tehran: Ganj-e Danesh; 2012.
14. Alipur H. General Criminal Law. Shahrekord University, Faculty of Literature and Human Sciences. 2009.
15. Karamali D. The evidentiary value of judicial knowledge in crimes against chastity. Dadresi Monthly. 2014(21).
16. Bazgir Y. Reasons for Overturning Criminal Judgments in the Supreme Court. 1st ed. Tehran: Hoghghdanan Publishing; 2005.